

BİR BİLGİ VE BİLME KURAMI OLARAK SOSYOLOJİ

A. Günce Berkkurt*

Özet: Sosyolojiyi epistemolojik olarak oluşturan kuramcılar (bilhassa, Emile Durkheim, Max Weber ve günümüzde Pierre Bourdieu), kuramlarıyla, sosyolojiyi, ayrı coğrafyalar ve ayrı zamanlar için geliştirilmiş toplum kuramlarının ötesinde, ampirik olanla teorik olanı daima birbirlerine sorgulatmakla işleyen bir üst-bilim (*meta-science*) olarak tasarlarlar. Tüm bu kuramcılar, yöntem olarak tarihselleştirmeye özel bir önem atfederler. Bir üst-bilim olarak sosyolojinin nasıl tanımlanabileceğinin araştırılması, sosyoloji biliminin ne olduğu sorusunu sormayı zorunlu kılar. Kıta Avrupası kökenli olan bu bilim, 19. Yüzyılda, Sanayi Devrimine ve üniversitelerin yaygınlaşmasına koşut olarak ortaya çıkışından itibaren, kurucularının içinden çıktığı felsefe disiplininin yanı sıra, psikoloji, iktisat, siyaset bilimi ve pedagoji gibi toplumsal yaşama ilişkin birçok farklı disiplinle ilişki içinde gelişen sosyoloji, hep sorgulanagelen bilimselliğini, başta kendi kuram ve yöntemlerini nesnelleştirerek ve tarihselleştirerek en önemli bilim nesnesi haline getirir.

Anahtar Kelimeler: Nesnelleştirme, tarihselleştirme, epistemoloji, bilimsellik

Sociology As an Epistemology and Theory of Knowledge

Abstract: The sociologists who tend to lay down the epistemological grounds of sociology (especially Emile Durkheim, Max Weber and more recently Pierre Bourdieu), conceive this type of knowledge as a meta-science which cross examines the empirical with theoretical and thus, go beyond the social theories adapted exclusively to particular times and geographies. These theoreticians emphasize historicisation as an important method. Inquiring how can sociology be redefined as a meta-science make necessary the inquiry on what the sociology is. This 'continental science', who emerged along with the Industrial revolution and the expansion of universities in the 19th century, developed in the context of a constant contact not only with the philosophy and law among which some of its founding figures came from, but also with the other new disciplines as psychology, economy, political science and pedagogy. The sociology bases its scientificity on the objectivation and historicisation of its theories and methods and put this enquiry as a matter subject of science.

Key Words: Objectivation, historicisation, epistemology, scientificity

---

* Paris X- Nanterre Üniversitesi Doktora Öğrencisi.

Düşünsel mesaisinin önemli bir kısmını Batılı bilginin, özellikle 16. yüzyıldan itibaren, Braudel ve Wallerstein'in geliştirdiği dünya-ekonomilerin (*économie-monde*) peşisıra egemen kılınan biçiminin, merkezden çepere önce yayılması, Sanayi Devriminden sonra da dayatılmasının koşullarına ve sonuçlarına hasreden Prof. Dr. Korkut Tuna'ya ithaf edilen bir derlemeye, bilginin, küreselleşmenin üretim araçlarından biri olma vasfı üzerine yapılacak bir katkı, hocamızın *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı yapıtında ulaştığı sonuçların bir değişkesinden ibaret olacaktır.

Sözkonusu kitapta Batılı bilginin dayanaklarının oluşum koşullarının ve üretiminin, hatta yeniden üretiminin bağlamlarının incelendiği ve eleştirildiği altbaşlıkta (*Batılı Bilginin Dayanakları*) vurgulandığı üzere

“[...] bilgilerin toplumsal dayanakları vardır. Bilgi kendi varlığını salt zihinde yer alan bazı işleyiş tarzlarından çok toplumsal ilişkilere borçlu görünmektedir. Bu bakımdan toplumsal ilişki dayanaklarının ortaya konması gerekmektedir. Bu dayanaklar bugün Batılı bilginin tartıştığımız özellikleri açısından değerlendirildiğinde, temel bir ilişki biçiminin kendisini açıkça ortaya koyduğu görülmektedir: egemenlik ilişkileri”.¹

Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine, yukarıda bağlamı verilen egemenlik ilişkileri çerçevesinde, egemen olunan konumundaki tekil bir örneğin (Türkiye) tikelleştirilmesi ve bilginin üretiminin ve üretilen bilginin tescilinin inhisarını elinde tutan yapının eleştirisi olarak okunabilir. Eserin son altbaşlığı “bilgi nedir; nasıl temellendirilmelidir?” sorusudur. Bu yazının da konusu, benzer bir düzlemde, bir bilgi kuramı olarak sosyolojinin imkanlarının sorgulanması; sosyolojinin epistemolojisini kuran kuramcılarının (bilhassa, Emile Durkheim, Max Weber ve günümüzde Pierre Bourdieu) kuramlarıyla, sosyolojiyi, ayrı coğrafyalar ve ayrı zamanlar için geliştirilmiş toplum kuramlarının ötesinde, ampiriyle teoriyi daima birbirlerine sorgulatarak işleyen bir üst-bilim (*meta-*

¹ Korkut Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2004, s. 148. Keza, bilgi üretiminin uluslararası isbölümü ile ilgili olarak aynı eserin 144. sayfasındaki önerme: « (...) bilgilerin ait oldukları çevrelere göre – ve bunların dünya ile sürdürdükleri ilişkilere göre – değerlendirilmeleri hep unutulmuş, başından beri belirttiğimiz şekilde ait oldukları toplumsal çevreden koparak, kopartılarak daima gerçek olanlara değil de atfedilen özellikleri ile değerlendirilmiştir».

science) olarak nasıl tasarladıkları ve bunu yaparken ana yöntem olarak *tarihselleştirmeye* verdikleri önemdir².

Bir üst-bilim olarak sosyolojinin nasıl tanımlanabileceğinin araştırılması, sosyoloji biliminin ne olduğu sorusunu sormayı zorunlu kılar. Kıta Avrupası kökenli olan bu bilim, 19. Yüzyılda, Sanayi Devrimine ve üniversitelerin yaygınlaşmasına koşut olarak ortaya çıkışından itibaren, kurucularının içinden çıktığı felsefe ve hukuk disiplininin yanı sıra, psikoloji, iktisat, siyaset bilimi ve pedagoji gibi toplumsal yaşama ilişkin birçok farklı disiplinle ilişki içinde gelişmiştir. Diğer alanlardan özerkleşmesiyle birlikte, sosyolojinin toplumsal fenomenlere dair bilgiyi nasıl üreteceğine ilişkin soru, toplumsal olan nesne ve olguların gözlemlenerek, kıyaslanarak nasıl açıklanacağına ilişkin yanı sıra, bilimsel bilginin nasıl kurulacağı sorusunu da beraberinde getirmiştir.

Ortaya koyduğu bilgi ve bilme kuramı çerçevesinde, sosyolojinin en önemli sorunsallarından biri, öznel gerçeklikleri birer nesnel gerçeklik gibi ele almanın en uygun yönteminin ne olduğudur. Bunu araştırmaya girişirken sosyolojinin ilk kuramcıları, özellikle de Durkheim, ilk aşamada sosyoloji öncesi disiplinlerin geliştirdiği (felsefe, hukuk, tarih, doğa bilimleri gibi) toplumsal nesne ve olguları ele almak için daha önceden geliştirilen kuram ve yaklaşımları eleştirmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Emile Durkheim, kolektif bir fenomenin, tümel olarak geçerli olduğunda, grup halinin grubun teker teker parçalarında yansımaları olduğunu fakat toplumsal olguyu açıklamak için bunun yeterli olmadığını söyler. Toplumsal olguyu tanımlayan en önemli özelliği tümel olarak paylaşılmasının yanı sıra bireyler üzerinde zorlayıcı bir etkisinin olmasıdır. Bu toplum içinde tanımlı bir takım yaptırımlar ve bir iktidar oluşturan bu etkiyi tanıyan ve kabul ettiren (geniş anlamıyla) “kurumlar” bu etkinin varlığının kanıtlarıdır. Diğer bir deyişle, bizi

² Açılması gereken sosyolojist sosyolojiyi, Korkut Tuna aynı eserde şu şekilde eleştiriyor (s. 180-181) : «Sosyoloji, doğrudan toplumun sorun ve açmazları ile ilgili bir bilim olarak doğduğu için bilim ve toplumsal olan arasındaki sıkı bağlantının yakalanmasına izin verecek özellikler göstermektedir (...) Bu amaç doğrultusunda Batı'daki tüm bilimsel faaliyetler ve bilimler Batı'nın Dünya üzerindeki serüveni içinde yer almışlar; alan, yöntem ve teknik işlerine bağlı çalışma tarzları yanında asıl kimliklerini de bu ilişkideki yerlerine göre kazanmışlardır. (§) Bu bakımdan Batı bilimsel düşüncesinin ve bilimlerinin – sosyolojileri de dahil – sınırlılığı ve geçersizliği bu çerçeveden incelenmelidir». Geçersizlik iddiasına, ihtiraz kaydı koymakla birlikte, bilimsel düşüncenin sürekli sınanmasının, sosyolojinin temel işlevlerinden biri olduğu ne kadar vurgulansa azdır ve bu yazıya konu olan sosyolojinin bilimselliğinin sorgulanması, bir bakıma bu işlevi görür. Bu yaklaşımın bir örneği için bkz. Randall Collins, *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*, Cambridge, Mass : The Belknap Press of Harvard University, 1998.

çevreleyen maddi nesnelere dışındaki temsiller toplumsal hayatın çok önemli bir kısmını oluştururlar; fakat bu, toplumsal temsillerin, insan ve toplum yaşamının akılla kavranamaz veya bilimsel bir analize tabi tutulamaz olan kısmını oluşturduğu anlamına gelmez.

Sosyolojinin en baştan beri kendi yöntemini belirlerken kendini ayırarak tanımladığı yaklaşımların başında toplum felsefesi yer alır. Durkheim'in toplumsal olguyu açıklarken, sosyoloji öğrencisine veya okuruna yaptığı ilk epistemolojik uyarı hakikatin inşaasına giden tek yolun kavramsallaştırmadan ve akıl yürütmeden geçmediğidir; aksine bu, toplumda yaşayan ve kabul gören hakikatlerin niteliklerinin tahlil edilmesi yoluyla da yapılabilir. Sosyolojinin, felsefenin gerektirdiği spekülasyon yöntemin ilerleyebilmek için üstüste koyduğu fikirleri ve nosyonları ampirik olarak sorgulama ihtiyacı vardır.

Durkheim'in, çoğu zaman ismiyle birlikte anılan "toplumsal olgunun" tanımını yaparken ve nasıl ele alınabileceğine dair yöntem tartışması başlatırken sorguladığı ilk şey, toplumbilimi önceden oluşturulmuş kavramlara dayanan bir akıl yürütme üzerine kuran, dolayısıyla kendi nesnesine has bir yöntem geliştirmenin gereksinimini duymayan yaklaşımlardır (özellikle, Auguste Comte ve Herbert Spencer'in sosyoloji anlayışları). Çoğu zaman yanlış veya eksik okunmaktan kaynaklanan ve neredeyse ideolojik bir inatlaşmanın nesnesine dönüşen 'toplumsal olguları şeyler gibi ele alma'ya dair düsturuyla, Durkheim'in asıl ortaya koymaya çalıştığı, sosyolojinin konusunu oluşturan nesnelere, pozitivist felsefenin yaklaşımının yerine, o nesnelere sistematik gözleminin kurulmasıyla erişilebilecek bir yöntem bilimle yaklaşma gerekliliğidir. Bunu yapabilmeyen yolu da, tercihen, toplumsal yaşamın en "nesneleşmiş" biçimlerini, hem morfolojik hem de kurumsal yönlerini temel almak, diğer bir ifadeyle aktörlerin öznel maksatlarına odaklanmakla sınırlı kalmayıp bunların birbirleriyle etkileşim halinde oldukları adetler, kolektif temsiller gibi farklı toplumsal biçimleri saptamayı sağlayabilecek gösterge kümelerini esas almaktır.

Bu noktada, sosyolojinin epistemolojik sorgularından bir diğerinin de pozitivist tarih anlayışının eleştirisi etrafında şekillendiğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Durkheim'in kurucusu olduğu *Année sociologique* dergisinin yazarlarından Simiand, üzerinde çalışılan, geçmişte yaşanmış bir konuya dair bilgi edinme yollarından biri olan tarihsel belgenin ele alınmasıyla ilgili şunları söylerken,

Türkiye’de tarihçilik mesleğinde halen tartışılmakta olan ‘belge fetişizmi’ üzerine kurulu bir tarihyazımının geçerliliğini de sorgulamış olur:

“Belge, yani araştıran zihinle araştırılan olgu arasındaki bu aracı, görüldüğü gibi kendi başına bilimsel gözlemden oldukça farklıdır: belge herşeyden önce, belirli bir yöntem izlenmeden ve bilimsel amacın dışında başka amaçlar için yapılmıştır; yani, öznel bir karaktere sahiptir. [...] Ama eğer araştırma, ‘olaya’ değil de ‘kuruma’, yani, maksatlara ve tasarlanmış sonuçlara değil de fenomenler arasındaki nesnel ilişkiye yönelirse, çoğu zaman, gerçekte, çalışılan olgu muhakeme aracılığıyla değil, doğrudan erişilebilir olur. [...] [zira] kod tarihin anladığı anlamda bir belge değil, doğrudan ve dolayumsuz bir olgu saptamasıdır [...] [ve] adetler, kolektif temsiller, toplumsal biçimler, tarihinin belge dediği şeyde çoğu zaman bilinçsizce kaydedilmiş olur veya kendiliğinden iz bırakır.”³

Simiand’a göre, tek başına bir belge veya bir sorunsala göre tanımlanıp oluşturulmamış belgeler toplamı (arkeolojik, epigrafik, paleografik, vd.), bilimsel çalışmanın konusunu oluşturmaz; zira yansıttığı bireysel olaylar, güdülere dayanan açıklamalar, eylemler, söylemler, bireysel düşünceler, aslında ancak muhakeme aracılığıyla oluşturulabilecek bilgilerdir. Dolayısıyla belgeyi sadece öznel maksadına indirgemek, onu nesnelleştirmemek, belgeyi öznel bir maksat için kullanmak anlamına gelir. Sosyolojiyi (veya tarihi) öznel maksatların birbiriyle çarpıştığı bir alan olmaktan kurtarmanın, böylece fenomenler arasındaki nesnel ilişkilere odaklanan bir çalışma yöntemine dayandırmanın tek yolu ise “bilinçsizlik” tezinin devreye sokulmasıdır. Simiand’ın, Seignobos gibi pozitivist tarihçilere karşı yaptığı bu eleştiri, Bourdieu’ye göre sosyolojiye yapılmış epistemolojik bir katkıdır. Bourdieu, yönetime ilişkin bu kararlar, Simiand’ın sosyolojinin asıl nesnesi olan *kurumu* bir toplumbilim nesnesi olarak keşfettiğini, dolayısıyla, bundan böyle *belgenin*, tarihsel aktörlerin maksatlarına dair öznel tanıklıklar olarak değil de, bilimsel sorgunun kendisinden, özgül çalışma nesnelere çıkartabileceği göstergeler olarak alabileceğini söyler. Dolayısıyla araştırmacının bilimsel marifeti asıl,

³ François Simiand, « Méthode historique et science sociale », *Revue de synthèse historique*, 1903, s. 22-23. *Annales* okulunun bildirgelerinden biri olacak olan bu metin, bu okulun önemli temsilcilerinden Fernand Braudel tarafından pozitivist, olay ve belge merkezli (*événementielle*) tarihyazımına karşı sıkça kullanılmıştır. Toplumbilimleri bakış açısından pozitivist tarihyazımının diğer bir kapsamlı eleştirisi için bkz. Norbert Elias, *La société de cour*, Paris: Flammarion, 1985. Feodal yapıdan burjuva düzenine geçişte, ‘saray cemiyetinin’ bir toplumsal ara kategori olarak incelendiği bu kitabın ‘Sosyoloji ve Tarih’ başlıklı uzun önsözünde (s. 29-77) Elias, tarihsel olayların belgelere dayalı sıradiziminden ibaret bir tarihyazımını aşip tarihsel olguların toplumbilimsel fenomenler düzleminde ele alınmasının yöntemlerini ortaya koyar.

belgede bulguladıklarının, ilgili tarihsel aktör tarafından “bilinçli” ve “keyfi” olarak oraya kaydedilmediğinden yola çıktığında söz konusu olur.⁴

Simiand’dan önce hocası Durkheim’in de üzerine en çok kafa yorduğu kuramsal mesele, toplum düzeninine dair soyut bir kavrama biçimi üretmek değil, aksine toplumsal işleyişin değişen mekanizmalarını ve koşullarını teşhiş etmektir. Zira, tanınabilen tüm bilgi nesnelere birer şeydir [*choses*] ve şeyler, yalnızca, akıl yoluyla ilk elden bir analizle kavranamaz. Zihnin şeyleri kavraması için, gözlem, deney yoluyla, onların en dışsal, yani dolaylı olarak en erişilebilir olan özelliklerinden, en derin özelliklerine doğru ilerleyerek, kendisinin dışına çıkması gerekir. Dolayısıyla, toplumsal olguları şeyler gibi ele almak, onlar karşısında sadece önceden sahip olunan yargılara veya vehimlerle yetinmeyerek aynı hamlede, onlara dair ampirik yollardan elde edilen verilerin toplamına göre şekillenen bir zihinsel tutum sergilemektir.⁵ Bunun en önemli bilimsel aracı ise, “kurumları” olagelmelerinin hareketi içinde ele almayı gerektiren, geniş anlamıyla tarihsellik. Kültür fenomenlerinin hakikatini tanımlamak için onları ait oldukları tarihsel ve toplumsal ilişkiler evreninde yeniden tanımlamak gerekir.

Durkheim’e göre tarih, “toplumsal gerçeklikler düzeninde, mikroskopun fiziksel gerçeklikler düzeninde oynadığı role benzer bir rol oynayabilir.”⁶ Tarih, sosyolojinin sonradan ayırıştıracağı bazı olguları veya toplum yasalarının ifade bulduğu çeşitli tikel biçimleri saptar, dolayısıyla tarihin, belirli bir kurumun farklı vücut bulma şekillerini kıyaslayan ve böylece o kurumun veya fenomenin tüm gelişimini takip etmeyi sağlayan tek “genetik yöntemdir”. Tarihselliği zaman içinde dönüştüğü farklı türlerde aldığı farklı biçimlerle takip edilen bir kurum, her defasında onu oluşturan farklı ve benzer unsurları ayırdedilmesiyle ortaya çıkacak olan geniş kıyas yelpazesi sayesinde analiz edilebilir.⁷

Bilgi nesnesini tarihselleştirmek yoluyla, dönüştüğü farklı türlerdeki benzerlikleri üzerinden saptamak aynı zamanda, o türdeki fenomenin kendini gösterdiği en genel biçimi de tesbit etmeyi beraberinde getirir. Dolayısıyla

⁴ Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon ve Jean-Claude Passeron, *Métier du sociologue. Préalables épistémologiques*, Berlin - New York - Paris: Mouton Editeur, 1968 s. 158.

⁵ Emile Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, 2. Baskıya önsöz. Paris: Flammarion, 1988, s. 77.

⁶ Durkheim, "Sociologie et sciences sociales" (1909), *La science sociale et l'action*, Paris : PUF, 1970, s. 154.

⁷ Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, s. 230.

tarihselleştirme, yöntem olarak, normatif yaklaşımları kendiliğinden eleştirmiş olur. Esas olan hangi tikel tutumun doğru ya da yanlış olduğunu bilmek degildir, zira bugün doğru veya hakikat olan bir şey yarın yanlış kabul edilebilir. Sosyolojik anlamda asıl önemli olan, insanları, bir temsilin gerçek (doğru, hakiki) olduğunu düşünmeye sevk eden nedenleri bilmektir. Dolayısıyla bunların tarihin herhangi bir anında doğru veya hakiki olarak kabul edilmiş olması, - bilimsel açıdan - onlara bir ayrıcalık getirmez. Bilimsel anlamı meydana getiren değer kendisi değil, değerle kurulan ve zaman ve mekana göre değişen ilişkidir.

Sosyolojinin ele aldığı nesnelere yaklaşıma ilişkin geliştirdiği bütün bu epistemolojik sorgular ve kuramlar aslında, sosyoloji yapmanın en mükemmel yolunu bulmayı amaçladığından, sosyolojinin, aslında sorunsallaştırdığı ve eleştirdiği normatif bir bakışa hapsolmasını sağlayan bir kısır döngü oluşturabilir. Başka bir ifadeyle, sosyolojik yöntem gerçekliği tespit edip anlamanın sabit ve güdük bir reçetesine dönüşme tehdidiyle karşı karşıyadır. İşte Max Weber, *Bilimin Kuramı Üzerine Denemeler*'inde, epistemolojik sorguyu daha da ileri götürerek bu durumu hem nesnelleştirir hem de soruna bir yanıt verir. Weber'e göre, toplum bilim, bir gerçeklik bilmi olarak, yaşamın gerçekliğinin özgünlüğünü, tikel durumlarda tözsel saptamalar yaparak anlamayı hedefler. Ancak bu, toplumbilimcinin bir fenomendeki tözsel ve tesadüfi olaran özellikleri tespit etme yetisine sahip olduğu yanılığını doğrular, dolayısıyla bilim nesnesine neredeyse pozitivist bir imgeye indirgenmiş olur. Bu yanılısmanın önüne geçmenin yolu, fenomenler arasındaki benzerlikler sistemini saptarken, bir taraftan bunun bilginin yeri doldurulamaz bir aracı olduğunun farkına varıp, diğer taraftan da her bir tekil fenomenin özgünlüğünü, yani kendine has *tarihsel* bağlam bütünlüğü olduğunu teslim etmek gerekir, zira onları araştırılmaya değer kılan şey, en başta, bu özgünlükleridir.⁸

Aslında sosyolojinin kurucu ve kuramcılarının, en başından beri, normatif, pozitivist ve özcü yaklaşımların karşısına bilimsel, yani gerçekliğin düzenli bir biçimde saptanmasına dayanan bir tümel kavrayış koymaları, sosyolojinin asıl vurguladığı bilim nesnesinin, şeylerin kendilerinden ziyade onları bilmek için kullanılan araçlar olduğunu bize ihsas eder. Durkheim'in vurguladığı gibi sosyolojinin yaptığı açıklamaların genel olması veya türe ilişkin olması özcü

⁸ Max Weber, *Essais sur la théorie de la science*, Paris: Plon, 1965, s. 155.

olduğu anlamına gelmez. Bize sosyolojinin kurucu kuramlarının oldukça tatmin edici bir sentezini sunan Pierre Bourdieu'nün ifadesiyle, insan doğası kavramının beraberinde getirdiği özcü yaklaşım aslında Marx'ın, tarihin ürünü olan şeyi ebedileştirmeyi yasaklayan veya Durkheim'in toplumsal olanın ancak ve ancak toplumsal olanla açıklanabileceğinde direten düsturlarının çiğnenmesi durumunda varlığını sürdürmeye elverişli bir ortam bulur⁹.

Dolayısıyla özellikle Marx, Weber ve Durkheim'in düşüncesinde önemli yer tutan *tarihselleştirme*, nesne ve olguların gerçekliklerine uygun bir şekilde saptanmasının yanı sıra bunları ele alan kişinin de gerçekliğine ışık tutma düşüncesini kendiliğinden içerir. Durkheim bir sosyologun önündeki en büyük engellerden birinin toplumsal dünyayla ilginliği olduğunu söyler. Toplumsal fenomenler, birey olan gözlemciye, onları algılamada seferber ettiği imkanları oranında erişilirdir.

Durkheim'in bir yandan özcü yaklaşımları reddederken, bir yandan da bilgi öznesi olan sosyologun öznel gerçekliğinin, bilginin kurulması ve algılanmasındaki etkisine ilişkin uyarısını onaylayan Bachelard ise, yalnız fikirlere dayanan bir akıl yürütmenin bilimsel düşüncenin önündeki bir engel olduğunu şöyle belirtmiştir:

*"Gerçek karşısında, açıkça bilindiği sanılan şey bilinmesi gerekeni görmeyi engeller. Zihin bilimsel kültür karşısında hiçbir zaman genç değildir. Hatta çok yaşlıdır çünkü daima önyargularının yaşındadır."*¹⁰

Bachelard herhangi birşey hakkındaki kanaatin düşünceyle ilgisinin olmadığını, kanaatlerin sadece gereksinimleri bilgiye çevirmek olduğunu ekler. İşte bu nedenle, bilimsel düşünce, anlamadığımız konular ve bilimsel olarak açıkça dile getiremediğimiz meseleler hakkında bir kanaat sahibi olmamızı yasaklar.¹¹

Her iki kuramcının da takipçisi olduğunu söyleyebileceğimiz Bourdieu'nün ise, bilimsel teşebbüsün hakiki öznelerinin sosyolog olan kişiler değil de, bizatihi bilimsel alanın bütünü olduğunu ileri sürerek bu fikri daha ileriye götürdüğü söylenebilir. Bourdieu, bir bakıma, tarihsellik boyutunu toplumsal epistemoloji boyutuna taşıyarak Durkheim'in düşüncesini ileri bir aşamaya taşımıştır: eyleycinin kendisinin *tarihselleştirilmesinin* ve toplumsal dünyaların

⁹ Pierre Bourdieu, *Métier de sociologue*, s. 35.

¹⁰ Gaston Bachelard, *La formation de l'esprit scientifique, contribution à une psychanalyse de la connaissance objective*, Paris, Jean Vrin, 1968.

¹¹ Aynı eser, ms.

tarihselleştirilmesinin yanı sıra bilen öznenin ve bilmek için, bilgi nesnesini kurmak için kullandığı bilgi araçlarının da tarihselleştirilmesi gerekir. Söz konusu olan, öznesiyle nesnesi arasındaki ilişkinin kendisinin öznel bir gerçeklik olarak kurulduğu bir bilim olan sosyoloji olduğundan, genel kanaat ile bilimsel söylem arasındaki ayrım çok kesin değildir; bu nedenle de, “epistemolojik teyakuz” toplum bilimlerinde diğer alanlarda olduğundan çok daha vazgeçilmezdir. Şu halde, gündelik yaşamın meselelerinin toplumsal veya siyasi anlamda gazete, radyo, televizyon gibi kanaat oluşturma ve yayma araçlarının desteğiyle her yerde her zaman var olan “spontane sosyoloji”, sosyolojinin, hangi toplumsal olguyu hangi toplumsal kuramla ele alıyor olursa olsun, daima aynı zamanda uğraşması gereken sabit bir olgudur¹². Sosyolojinin genel olarak bir tür toplumsal sağ duyu ile beslenen bu spontane sosyolojiye direnmesinin tek yolu ise, toplumsal olana dair ilk aşamada geliştirilen felsefi düşünümün ve ürettiği varsayımların yerine toplumsal olanın bilgisine ve bilinmesine dair geliştirilmiş kuramı koyabilmekten geçer. Burada esas olan sadece bir yaklaşım yerine diğerini benimsemekten ziyade düşünüm araçlarını da bizatihi birer olgu olarak ele alıp bilgi ve bilme kuramını onlara da uygulamaktır. Zira Bourdieu’ye göre, “*bir kuram ne geçmiş tüm büyük kuramların en büyük ortak paydasıdır, ne de, ampiriye, sadece ve kolayca deneysel denetimden kurtulabildiği için karşı koyabilen o çok bildik sosyolojik söylemin bir parçasıdır.*”¹³

Sonuç olarak, *tarihselleştirme* ancak bilginin nesnesine uygulandığı kadar bilginin öznesine, bilgiyi edinmenin koşul ve araçlarına da uygulandığında sosyolojik bir nesnelleştirmeye ulaşılmış olur. Bilimselliği zan altında olan bir bilim olan sosyolojinin, kuram ve yöntemlerini böyle nesnelleştirerek, kendi bilimselliğini sorgulaması onun bilimselliğinin önemli bir kısmını oluşturur. İşte, Poincaré’nin de söylediği gibi, doğa bilimlerinin ulaştıkları sonuçlardan, insan bilimlerinin ise kullandıkları yöntemlerden bahsetmelerinin tesadüfi olmayışının sebebi budur.

¹² Pierre Bourdieu, *Métier de sociologue*, s. 27.

¹³ Pierre Bourdieu, *Métier de sociologue*, s. 47.

